

νο). Η Ε. Fischer-Lichte αναλύει τα Antikenprojekte του Βερολίνου από το 1841: «Berliner Antikenprojekte. 150 Jahre Theatergeschichte» (σσ. 111 εξ.), ο Πλάτων Μαυρομούστακος: «Politische Räume. Aufführungen der *Orestie* und die Ästhetik des Monumentalen» (Πολιτικοί χώροι. Παραστάσεις της *Ορέστειας* και η αισθητική του μνημειώδους) (σσ. 141 εξ.), εμπλέκοντας στη συζήτηση και ελληνικές παραστάσεις, και ο Matthias Dreyer: «Fremde Zeit. Aufführungen der *Perser* und die historische Distanz im Theater der Gegenwart» (Ξένος χρόνος. Παραστάσεις των *Περσών* και η ιστορική απόσταση στο σύγχρονο θέατρο) (σσ. 153 εξ.) αναλύοντας μια σειρά από σύγχρονες παραστάσεις. Ακολουθούν υλικά για τις παραστάσεις του Γερμανικού Θεάτρου στη σεζόν 2006/07 (σσ. 169 εξ.) με πολύ ενδιαφέρουσες φωτογραφίες.

Το θέμα της αναβίωσης της αρχαίας τραγωδίας βρίσκεται ακόμα στην επικαιρότητα και η βιβλιογραφία του κάνει αματάωδη βήματα. Και αυτός ο τόμος είναι ένδειξη για την αγαπητή σύμπραξη της κλασικής φιλολογίας με τους δημιουργούς του θεάτρου, που χαρακτηρίζει αυτόν τον κλάδο της έρευνας τα τελευταία 25 χρόνια.

ΒΑΑΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ

Θέατρο και Θέαμα στον ρωμαϊκό κόσμο, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2006, 268σ. (4^ο), 102 εικ., χάρτης, ISBN 960-12-1524-7.

Τα ελληνικά δημοσιεύματα για το ρωμαϊκό θέατρο είναι τόσο σπάνια, που αξίζει κάθε νέο βιβλίο ξεχωριστή παρουσίαση. Είναι η δεύτερη φορά, που διπλωματική εργασία του Τμήματος Θεάτρου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης βρίσκει το δρόμο του, με βελτιώσεις και αυξήσεις, στο τυπογραφείο· η πρώτη ήταν της Αγγελικής Σκανδάλη για την ιταλική όπερα στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, «Η πορεία της όπερας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα σε σχέση με τη συγκρότηση του αστικού χώρου», Αθήνα 2001 (βλ. *Παράβασις* 5, 2004, σσ. 500-505). Η λιτότητα της ελληνικής βιβλιογραφίας για το ρωμαϊκό θέατρο έδωσε μάλλον και το έναυσμα για την άρτια εκτύπωση και τη σχεδόν πολυτελή παρουσίασή της, με πολλές εικόνες, με βιβλιογραφία, μεταφρασμένες λατινικές πηγές και λεπτομερή ευρετήρια, και το αποτέλεσμα της όλης προσπάθειας είναι οπωσδήποτε πιο άρτιο απ' ό,τι την πρώτη φορά, αν και λιγότερο πρωτότυπο. Σκοπός της μονογραφίας είναι η υπεύθυνη πληροφόρηση για ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, τη χρήση του βιβλίου στην εκπαίδευση και ως εισαγωγή σ' ένα από τα βασικά κεφάλαια της ιστορίας του ευρωπαϊκού θεάτρου. Το ρωμαϊκό θέατρο και το λατινικό δράμα ήταν, από μία άποψη, πιο σημαντικός παράγοντας για το δράμα και το θέατρο της Ευρώπης των νεωτέρων εποχών, παρά η ελληνική τραγωδία και κωμωδία, η οποία μόλις το 18^ο αιώνα ανακηρύσσεται ως ανώτερη από το ρωμαϊκό δράμα και αξιέπραστο πρότυπο κάθε μορφής δράματος και θεάτρου. Με ακριβώς αυτό το θέμα ασχολείται το πρώτο κεφάλαιο, «Η αναζήτηση των αιτιών μιας παρερμηνείας. Εισαγωγή – ιστορία της έρευνας» (σσ. 13 εξ.), εξηγώντας τον απαξιωτικό χαρακτηρισμό και την αρνητική στάση της ελληνικής έρευνας προς το φαινόμενο αυτό, ωστόσο εύκολα εξηγήσιμο υπό το φως του πνεύματος του εθνικού ανταγωνισμού και της αντιπαλότητας με το ρωμαϊκό παρελθόν και το λατινικό στοιχείο στην ερμηνεία και την εικόνα του αρχαίου κόσμου και τη σημασία του για τη μεσαιωνική και μεταμεσαιωνική Ευρώπη. Ακριβώς αυτό οδήγησε στην κατάσταση να μην έχει μετα-

φραστεί ούτε μία κωμωδία του Πλάτου στα ελληνικά, τρεις κωμωδίες του Μενάνδρου και τέσσερις τραγωδίες του Σενέκα (βλ. την παρουσίασή μου στην *Παράβαση* 5, 2004, σσ. 433-434), κι ας είναι η ρωμαϊκή κωμωδία παιδί της Νέας, και οι τραγωδίες του Σενέκα έμμεσο πρότυπο της ευρωπαϊκής τραγωδίας ως το 19^ο αιώνα ακόμα. Άλλωστε το ρωμαϊκό θέατρο διασπείρεται χρονολογικά από το 3^ο αιώνα έως το αυτοκρατορικά χρόνια και την πρωτοχριστιανική εποχή. Αυτό το χρονικό φάσμα διανύουν τώρα τα επόμενα κεφάλαια.

Το δεύτερο κεφάλαιο, «Από τη θρησκευτική δεισιδαιμονία στη θεατρική ευδαιμονία. Η καταγωγή και τα πρώιμα είδη του ρωμαϊκού θεάτρου» (σσ. 25 εξ.) χωρίζεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες: «Η επίδραση της ρωμαϊκής παράδοσης» (Τα φεσκένινα σκώμματα, Η *satura*, Η ατελλανή κωμωδία ή φάρσα), «Η ετρουσκική επίδραση», «Η ελληνική επίδραση» (Οι φλυακικές φάρσες, Η ελληνική τραγωδία και κωμωδία), «Ρωμαϊκά θεατρικά είδη κατά την ελληνιστική εποχή» (Ο μίμος, Ο παντόμιμος). Μετά την εξιστόρηση της εξέλιξης το επόμενο κεφάλαιο στρέφεται σε δραματικά είδη και συγγραφείς: κεφ. Γ' «Από την εμπνευσμένη μετάφραση στη μεταπλασμένη δημιουργία. Οι εκπρόσωποι του ρωμαϊκού θεάτρου» (σσ. 49 εξ.): «Είδη του έντεχνου ρωμαϊκού θεάτρου» (Τραγωδία και κωμωδία, Η τραγωδία *praetexta*, Η κωμωδία *palliata*, Η κωμωδία *togata*), «Εκπρόσωποι του έντεχνου ρωμαϊκού θεάτρου» (Λίβιος Ανδρόνικος, Ναίβιος, Ένιος, Πακούβιος, Άκκιος, Καικίλιος, Γάιος Ιούλιος Καίσαρ Στράβων, Κόνιτος Κικέρων, Λεύκιος Κορνήλιος Βάλβος, Ατίλιος, Σεπρόνιος Γράκχος, Πούπιος), «Κωμωδία-τραγωδία: τα διασωθέντα έργα και οι συγγραφείς τους» (Πλάιτος, Τερέντιος, Σενέκας, Έργα απαγγελίας ή σκηνικής δράσης; – υπέρ της σκηνικής πραγματοποίησης των τραγωδιών του Σενέκα βλ. D. F. Sutton: *Seneca on the Stage*, Leiden 1986). Όπως είναι φανερό από την αναλυτική αυτή απαρίθμηση, το έργο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως είδος εγκυκλοπαιδείας.

Μετά τη δραματολογία ο φακός της παρουσίασης στρέφεται στις σκηνικές εγκαταστάσεις. Πρώτα, κεφ. Δ', στο σκηνικό χώρο: «Από τη λιτότητα της ξύλινης εξέδρας στη χλιδή της "Scenae frons"» (σσ. 97 εξ.), που περιέχει τρεις θεματικές ενότητες: «Θέατρα» (Ξύλινα θεατρικά πατάκια, Ο ελληνικός και ο ελληνορωμαϊκός τύπος θεάτρου, Ο Βιτρούβιος, Το ρωμαϊκό θέατρο), «Κτήρια θεαμάτων» (Ωδείο, Στάδιο, Ιππόδρομος, Αμφιθέατρο), «Θέατρα και κτήρια θεαμάτων σε ρωμαϊκές επαρχίες» (Ελλάδα-Μικρά Ασία, Ρωμαϊκές επαρχίες της Βόρειας Αφρικής, Δυτικές επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας). Ακολουθεί ο σκηνικός διάκοσμος και τα εργαλεία της παράστασης και υποκριτικής: κεφ. Ε' «Μέθεξη του λόγου και μαγεία της σκηνικής μεταμόρφωσης. Η μετάπλαση της ασημαντότητας» (σσ. 141 εξ.): Σκηνικός διάκοσμος – θεατρικά σκηνικά τεχνάσματα, Προσωπεία, Κοστούμια, Το ανέβασμα της παράστασης: κατόπιν η παρουσίαση γυρίζει στον ηθοποιό και την κοινωνική του θέση: κεφ. ΣΤ' «Από την υπέρτατη καταξίωση στην καταξιωμένη ανυποληψία. Το φαινόμενο του ηθοποιού στη ρωμαϊκή αρχαιότητα» (σσ. 163 εξ.): Η θεσμική και νομική ανυποληψία των ηθοποιών, Ο ηθοποιός ως απόλυτη διασημότητα της εποχής, Ρώσκιος – ο ηθοποιός δάσκαλος, Ο παντόμιμος – ο απόλυτος θεατρίνος. Τα επαγγελματικά σωματεία των ηθοποιών. Το τελευταίο κεφάλαιο της συστηματικής παρουσίασης του ρωμαϊκού θεάτρου στρέφεται προς το θεσμικό πλαίσιο των παραστάσεων, το σύστημα των ρωμαϊκών εορτών: κεφ. Ζ' «Από το θέατρο της λατρείας στη λατρεία του θεάματος. Οι γιορτές και τα θεάματα των Ρωμαίων» (σσ. 177 εξ.): Ρώμη, η βιομηχανία του θεάματος – Ιδιωτικές και δημόσιες γιορτές» (Κηδείες και δημόσιες γιορτές, Ιδιωτικές μονομαχίες, Θυσίες, Θρίαμβος), «Τελετουργικά δρώμενα των Ρωμαίων» (Μεγάλοι αγώνες ή ρωμαϊκά παιχνίδια, Ιπποδρομίες – αρματοδρομίες, θεατρικοί αγώνες – παιχνίδια, Μονομαχίες, Θηριομαχίες, Ναυμαχίες), «Η αυτοκρατορία του θεάματος».

Ακολουθεί ένα επιλογικό κεφάλαιο: Η «Η ακτινοβολία του ρωμαϊκού θεάτρου στην Ευρωπαϊκή Δραματολογία. Ένας επανερχόμενος επιλογος» (σσ. 213 εξ.), κεφάλαιο που απαιτεί οπωσδήποτε αύξηση και εμπάθουση, για να ληφθεί σοβαρά υπόψη, ή έπρεπε να παραληφθεί, γιατί θίγει ένα θέμα με ιδιαίτερο δυναμισμό που δεν χωράει σε μια εισαγωγή στο ρωμαϊκό θέατρο. Η επιθυμία όμως να περιληφθεί οπωσδήποτε στον τόμο αυτό, επισημαίνοντας τη σημαντική και αποφασιστική κληρονομιά του ρωμαϊκού θεάτρου στη δραματολογία της Ευρώπης, οδήγησε τελικά στην επιλογή αυτή. Αν η επίδραση του Σενέκα πράγματι φτάνει ως το «Heldenplatz» του Thomas Bernhard σε πρόσφατη γαλλική παράσταση και στα reality shows στην τηλεόραση δεν θα ήθελα να το εξετάσω εδώ. Ακολουθεί ακόμα η βιβλιογραφία και οι συντομογραφίες (σσ. 233 εξ.), ένα επίμετρο με αποσπάσματα πηγών για το ρωμαϊκό θέατρο (λατινικό κείμενο και ελληνική μετάφραση από την Ειρήνη Μητρούση) (σσ. 241 εξ.), καθώς ένα ευρετήριο προσώπων, τόπων, πραγμάτων και εικόνων (σσ. 261 εξ.). Ο εκδοτικός οίκος έκανε μια γενναϊόδωρη επένδυση σ' αυτή τη διπλωματική εργασία, η οποία είναι καλογραμμένη και διαβάζεται ευχάριστα.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

SOPHIE BASCH / PIERRE CHUVIN (DIR.)

Pitres et Pantins. Transformations du masque comique. De l'Antiquité au théâtre d'ombres, Presse de l'Université Paris-Sorbonne, Paris 2007, 420σ., πολλές εικ., ISBN 978-2-84050-500-6.

Σε μια πολύ περιποιημένη έκδοση με άφθονο εικονογραφικό υλικό το Institut Universitaire de France και το Institut Français d'Études Anatoliennes στην Κωνσταντινούπολη παρουσιάζουν τα πρακτικά ενός colloque με θέμα «L'Europe des spectacles» που έγινε από τις 25 ως τις 27 Μαΐου 2006 στο Hotel Pera Palace και στο Μουσείο του Πέραν στην Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενο και από μια έκθεση, στην οποία συμμετείχε και ο Μάνος Χαριτάτος και το ΕΛΙΑ με φιγούρες του ελληνικού Καραγκιόζη. Οι δύο εκδότες αξίζουν συγχαρητήρια για την πολύ γρήγορη και άνοχη από κάθε άποψη, θα έλεγα μάλιστα εντυπωσιακή έκδοση των πρακτικών, που συμπεριλαμβάνονται στη σειρά «Theatrum mundi» των PUPS. Η θεματική εμβέλεια ήταν πολύ μεγάλη, φτάνοντας από την αρχαιότητα έως το σημερινό παραδοσιακό θέατρο σκιών στη Μεσόγειο, ακολουθώντας όχι μόνο τα γνάμια του Charles Magnin (*Histoire des marionettes en Europe de l'Antiquité à nos jours*, 1852), αλλά πιο συγκεκριμένα τον Salomon Reinach, ο οποίος το 1919 αποφάνθηκε πως ο οθωμανικός Karagöz είναι κληρονόμος του βυζαντινού Μίμου, όπως και η commedia dell' arte και το ευρωπαϊκό κουκλοθέατρο των νεωτέρων χρόνων («Un mime byzantine ou Baubō à Byzance», *Revue des études grecques* 1919, και ανατύπωση στο *Cultes, mythes et religion*, Paris 1923, τόμ. 5, και ανατύπωση στην collection «Bouquins», Paris 1996, σσ. 962-969). Αυτή η αναφορά λειτούργησε ως θεματικός άξονας μια σύγχρονης προσέγγισης προσώπων και ομοιομάτων στη διαχρονική τους διάσταση ανά τους αιώνες. Αυτό κι άλλα εκθέτουν η Sophie Basch και ο Pierre Chuvain στην «Introduction. Les théâtre des masques» (σσ. 9 εξ., 4 εικ.). Για την ιστορία μόνο, και χάριν αντικειμενικότητας, πρέπει να αναφερθεί, πως η ιδέα αυτή είναι παλαιότερη και ανήκει στον H. Reich: *Der Mimus*, Berlin 1903, σ. 624, έχει δε απορροφηθεί επανειλημμένως, τόσο στο σκέλος του θεάτρου σκιών (βλ. W. Puchner: *Das neugriechische*